

Zenbait ohar euskarazko hitz-ordenari buruz¹

Algunas observaciones sobre el orden de las palabras en euskera

Quelques observations sur l'ordre des mots en langue basque

Some remarks on Basque-language word order

ARISTEGIETA OKIÑENA, Xabier

Nafarroako Parlamentuko euskarazko itzultzailea eta interpretea

Noiz jaso: 2013-04-30

Noiz onartua: 2013-07-09

---

¹ Honako artikulu honen parte handiena osatzen du, forman eta funtsean, orain dela urte eta erdi inguru prestatu nuen testu batek, Pello Esnalen «Hitz-ordena. Erabilera estrategikoa» liburuaren argitalpena zela-eta Euskaltzaindiak 2012ko otsailaren 24an Donostian antolatutako izen bereko jardunaldi-rakoak. Ohartarazi nahi dut, nolana ere, hasierako testu hartan berridazketa ugari txertatu ditudala, batez ere hirugarren atalean, bai eta ideia berriren bat edo beste, eta interesgarriak iruditu zaizkidan adibide berriak ere. Hori guztia, abiaburuko testu hartako ideia nagusia gehiago indartzeko asmoz.

Artikulu honetan Pello Esnalen «Hitz-ordena. Erabilera estrategikoa» liburuaren aztergaiaren inguruko ikuspegi pertsonal bat jasotzen da.

Euskarazko testuek euskaldunoi ulergarritasun-problema ematea alienatzailetzat jotzen du egileak, eta testuen komunikagarritasunaren ideia oinarri-oinarrizkoa azpimarratzen.

Gogoetagai hartzen da ea testuaren komunikagarritasuna testugilearen estrategien baitan bete-betean utzi beharreko kontua den ala gramatikak ere horretan zeresanik ba ote duen. Ildo horretatik, esaldien hitz-ordena ezartzeko irizpide gisa perpaus txertatu baten agerpena proposatzen du autoreak.

Halaber, atzerakargaren fenomeno laburki aztertu eta horren kasu batzuk zuzentzeko zenbait bide baliagarri proposatzen ditu.

Hitz-gakoak: alienazioa, komunikagarritasuna, hitz-ordena, gramatika, estrategiak, atzerakarga.

En este artículo se recoge una visión personal del libro de Pello Esnal «Hitz-ordena. Erabilera estrategikoa». El autor percibe como alienante que textos escritos en euskera sean difíciles de comprender para los euskaldunes. Cree que debe primar la función comunicativa. Plantea si la comunicabilidad de un texto ha de basarse en su totalidad en las estrategias comunicativas del autor, o si la gramática también tiene algo que decir al respecto. De ese modo, propone la aparición de una oración subordinada como criterio para la fijación del orden de las palabras. Analiza a su vez la excesiva posposición semántica de las frases en euskera, las cuales se hacen entendibles sólo al llegar al final de la frase. Propone unas medidas para corregir dicho fenómeno.

Palabras clave: alienación, comunicabilidad, orden de las palabras, gramática, estrategias, postposición semántica.

Cet article montre une vision personnelle du livre de Pello Esnal "Hitz-ordena. Erabilera estrategikoa". L'auteur considère aliénant le fait que des textes écrits en basque soient difficiles à comprendre pour les Basques. Il considère que la fonction communicative doit primer. Il se demande si la transmission d'un texte doit être basée entièrement sur la stratégie communicative de l'auteur, ou si la grammaire a aussi son mot à dire. Ainsi, il suggère la proposition subordonnée comme critère de fixation de l'ordre des mots.

Il analyse la posposition sémantique des phrases en basque, qui ne peuvent être comprises que lorsque l'on arrive à la fin de la phrase. Il propose certaines mesures pour corriger ce phénomène.

Mots-clés: aliénation, communicabilité, ordre des mots, grammaire, stratégies, postposition sémantique.

A personal vision of the topic of Pello Esnal's book «Hitz-ordena. Erabilera estrategikoa» is recorded in this article.

The author considers the fact that Basque texts cause comprehension problems for Basque speakers to be a form of alienation and emphasizes the importance of the very basic notion of the comprehensibility of texts.

Whether a text's comprehensibility is a matter to be left wholly in the hands of its creator's strategies or whether grammar also has something to say on the topic is discussed. Following on from that the author proposes taking the presence of a subordinate clause as a criterion for establishing sentence word order.

In addition, the phenomenon of semantic postponement is briefly examined and a number of valid ways to correct such cases proposed.

Keywords: alienation, comprehensibility, word order, grammar, strategies, semantic postponement.

1. Sarrera. Alienazioa

Oso gustura irakurri dut Pello Esnalen «Hitz-ordena: erabilera estrategi-koa» liburua. Hitz-ordena euskarazko gaur egungo testuetan ebatzi gabeko komunikazio-problema izaki, pozgarria da ikustea gero eta ahots gehiagok egiten dituztela ekarpenak arazoari arrazionaltasunaren eta pragmatismoaren ildoetara jarraituz aurre egiteko, eta gero eta suspertuagoa dagoela halako kontzientzia bat, euskarazko testugintzak hitz-ordenarekin oraindik ere gaur den egunean askatu gabeko korapilo bat izateari buruzkoa. Korapilo bat, bai, zeinaren kalte-hartzaile bakarra gu geu baikara: irakurle eta/edo entzule euskaldunon komunitatea.

Euskaraz, izan ere, komunikagarritasunaren ikuspegitik hitz-ordena desegokiz eraturiko perpausak barra-barra aurkitzen dira, hala testu idatzietan nola emanaldi eta mintzaldi ezberdinetako esatariek irakurriak direnetan, eta hitz-ordena desegoki horren ondoriozko ulergaitzasunak zinezko koagulu suertatzen zaizkio komunikazio-zeregin eraginkor eta atsegina batek behar duen jario oztopogabeari.

Euskarazko testuak euskaldunontzat ulergaitzak eta are ulertezinak izatea alienatzailea iruditzen zait.

«Alienazio» hitza inorentzat ezezaguna ez den arren, agian komeni litza-teke zenbait hiztegiaren laguntzaz haren esanahia (edo, hobe, esanahietako bat) zehatz-mehaztea:

- *Lur Hiztegi Entziklopedikoaren* arabera, «alienazioa» honako hau da: «persona edo talde baten kontzientzia aldatzea, bere izatea kontuan hartuta espero zenaren kontrako erantzuna eta jokaerak azaltzera iritsiz».
- Espainiako Hizkuntza Akademiaren Hiztegiak honako adiera hau, besteak beste, ematen dio «alienación» hitzari: «proceso mediante el cual el individuo o una colectividad transforman su conciencia hasta hacerla contradictoria con lo que debía esperarse de su condición».
- Baina, agian, *Diccionario Esencial Santillana de la lengua española* da egoera hobekien islatzen duen irudia ematen duena: «estado por el que un individuo o colectividad, por diferentes presiones, experimenta un

cambio que le lleva a pensar y actuar de forma contradictoria con la imagen que poseía de sí y con los valores que sostenía».

Eta nire iritzia da euskarazko testuak erabiltzeko borondatea daukaten euskaldun askok erdararen batekoak erabiltzen dituztela eta, horrenbestez, beren sinesmenekiko kontraesanean jarduten dutela, hain zuzen ere, euskaldun alfabetatuak izan arren euskarazko testu horiek ezin ulertu hutsaren presiopean etsita. Eta hori, euskarazko testu horien egileek usu komunikagarritasunaren irizpidea zeharo atzendu dutelako eta ustezko jatortasunaren, ustezko gramatikaltasunaren eta bi horien konbinazio zehatza den gramatikaltasun jatorraren morroi ipini dutelako, ohartuki nahiz oharkabe-akritikoki.

Horregatik, nire ustez hizkuntzaren normalizazio soziala ezin da hartu hizkera komunikatiboki txukuna erdiestetik bereizitako langintza gisa. Aitzitik, bi helburu horiek estu elkarlotuta daude.

2. Gramatika eta estrategiak

«Gramatika» erreferente gisa hartu eta bertatik abiatuz «estrategia» ideia iraganarazten gaituen ikuspegi-aldaketa dago liburuaren muinean. Pello Esnalek liburu osoan interes bereziz azpimarraturiko kontzeptua da «estrategia», izenburutik bertatik hasita. Ideia nagusia da testugilearen erabakimenaren baitan geratzen dela, gramatikak baimentzen duen esparruaren estu-zabalaren mugapean betiere, eraginkortasun komunikatibo handiagoko edo txikiagoko adierazpideak hautatzea (hitz-ordenarekin zerikusia dutenak, liburuaren aztergaiari dagokionez), eta hautaketa horretan gauzatu litzatekeela testugilearen kasuan kasuko estrategia.

Alde batetik, gramatika. Bestetik, estrategia(k). Bereizketa zolia da, inondik ere. Horren arabera, guztiz gramatikala izan daiteke esaldi zehatz batean batere komunikatiboa ez den hitz-ordena bat: gramatikalki zuzena, estrategikoki okerra.

Alabaina, zilegi izan liteke galdetzea zer zentzu eta zer emankortasun izan dezakeen hitz-ordena antikomunikatibo bati oniritzia ematen dion grama-

tika batek; alegia, komunikagarritasuna arrotz zaion gramatikaltasun batek. Izan ere, hizkuntza bateko hiztunek elkarrekin egiazki komunikatzeko ez dutenez egitura antikomunikatiborik erabiltzen, egitura antikomunikatiboen berri ematen duen gramatika horrek, aldi berean, bizkarra ematen die, edo eman liezaieke, egiazki erabiltzen diren egitura komunikatiboetara eta horien irakaskuntzari.

Komunikagarritasunarekiko soraio den gramatika baten argitan behatuta, «estrategia» hitzaren anbiguitasunaren zantzuak ikusten hasten gara: alde batetik, eta autoreak berak esplizitatzen duenez, «estrategia» nozioak testugilearen burujabetasun halako baten ideia eskuratzen digu (zeinak, askatasun orok bezala, uztarturik erantzukizuna ekartzen duela oroitarazi behar baita); baina, bestetik, eta gramatikak jokamolde-ildo batzuk gehiago zehaztu ezean, estrategiak erabiltzera behartuta suertatzen den testugilearen babesgabetasunaren berri ere ematen digula ezin uka. Afrikako oihan batean zehar maparik gabe dabilen bidaiari baten kasuan bezala, orientazio-estrategiak praktikan jartzera behartuta egotea zirrargarria izan daiteke, propio bilaturiko esperientzia bat bada, edo, aitzitik, etsigarria eta atsekabezkoa, askatasun hori beharturikoa denean. Alegia, askatasuna izan ordez babesgabetasuna denean.

Nire ustez, gramatikari ahalegin bat eskatu behar zaio, komunikagarritasuna errazten duten aukerak gutxienez ere nabarmentzeko eta hura oztopenen dutenak, debekatu gabe, halako itzalpe edo bigarren maila batean uzteko. Alegia, gramatikaren esparrutik atera gabe, komenigarria litzateke zehaztapen-ahalegin bat egitea, hizkuntzaren erabileran jokamolde-ildo batzuk markatzeko eta, horrela, testuaren kalitatea (irakur bedi «komunikagarritasuna», oinarri-oinarrizko kontzeptua) ez dadin hain neurri handian izan testugilearen sorbaldaren gaineko zama bat, berak erabakitako unean uneko estrategien hain menpekoea (hain «artisautzazkoa», euskarazko testuetan gaur egun horrenbeste aldiz gertatzen den bezala), baizik eta, ahal den heinean betiere, gramatika-arauen aplikazio automatikoago baten ondoriozkoa.

Alde horretatik, gramatika arauemaileak agian jaramon handiagoa egin beharko lioke gramatika deskribatzaileari.

Ondoko lerroetan, menturatuko naiz gorago aipatu dudan zehaztapen-ahalegin horri ekin eta zertzelada batzuk ematera, hori egin ahal izateko eskueran daukadan oinarri bakarretik: itzulpengintzan aritzeak ematen duen ikuspegi praktikotik. Eta jakinda ez dela falta izango adierazitakoaren salbuespenik.

3. Hitz-ordenaren bi ereduak: bi aukera beregain eta paralelotzat jotzetik, bakoitzari bere erabileremua esleitzen dion ikuspegi integratzaile baterantz

Liburuan Subjektu-Aditz-Objektu (SAO)/Subjektu-Objektu-Aditz (SOA) hitz-ordenek euskaraz izandako txandakatze historikoaren berri ematen zaigu, eta, zuhurtasun handiz, autoreak ohartarazten du bi eredu horiek baliagarriak direla, eta bakoitzak ez duela, bere horretan, testuaren txukuntasuna bermatzen.

Ados nago horrekin, baina, nire ustez, hori baino gehiago zehaztu beharra dago, eredu horien erabilerari buruzko teoria bat izan daitekeena eraiki arte.

Izan ere, eta jakina denez, euskaraz perpausak konplexutzen joan ahala, esanahiz aberasten joan ahala, SOA ereduak dugu problemak ematen dituen, informazio-kantitate oso mugatua da-eta aditzaren aurretik halako moduan pilatu daitekeena non esaldiaren osotasuna deskodetzeko problemarik ez den sortuko. Eta horren agergerri dira egileak liburuan jorratzen dituen adibideak.

Bestetik, oinarritzkoenak diren perpausetan, hau da, informazio laburra ematen duten perpaus bakunetan (*Ni Xabier naiz, Zuk goizean sagar bat jan duzu*, eta abar), badirudi zentzuzkoa dela SOA ordena jotzea euskararen berezkozat. Eta, hain zuzen ere, hurrenkera honetan du jokalekurik nabariena galdegaia aditzaren aurreko posizioak markatzearen legeak.

Horrenbestez, hizkuntzen bilakabidean perpaus konposatuen agerpena perpaus bakunena baino geroagokoa bada, nire ustez eragozpenik gabe onar daiteke SOA litzatekeela, euskaraz, jatorrizko hitz-ordena. Baina «jatorriz-

koa», «hasierako» zentzuarekin; hots, perpaus bakunak perpaus elkartuen aldean jatorrizkoak liratekeen modu berean. Eta SAO litzateke perpaus konposatuak, zeinak «ez-jatorrizkoak» bailirateke, modu ulergarrian adierazi ahal izate aldera mintzamenak berak garaturiko eredia. Alegia, bereizketa kronologiko eta funtzional huts bat, eta ez ontasuneko edo txartasuneko parametroei jarraitzen zaien bat.

Azter dezagun orain xehekiago komunikazioaren bideragarritasuna ahalbidez aldera SOA eredutik SAO eredurako iragate horretara behartzen duen esanahi-komplexutzea. Horretarako, har dezagun adibide bezala honako perpaus bakun hau:

– Nik ogia erosi dut.

Esaldi horretatik abiatuta, bi konplexutze-mota nagusi bereiziko nituzke, aditza aurreratzea zilegitzen eta are horretara behartzen dutenak:

a) **Elementu-pilaketa hutsaren ondoriozkoa.** Esate baterako, eta aurreko adibidetik abiatuta:

– Nik ogia, ura, tomatea, piperrak, komuneko papera, hortzetako pasta, Modenako ozipina eta perretxikoak erosi ditut.

Kontua ez da, soilik, aditza aurreratuz esaldia ulergarriago bihurtzen dela entzule edo irakurlearentzat, baizik eta esaldi-egilearentzat ere askoz erosoagoa dela, hitz-etorria arindu egiten duelako. Eta horren erakusgarri da ahozko mintzaldian aditza espontaneoki aurreratzen dela, kasurik gehienetan. Nire ustez, aditz-aurreratze horiek guztiz logikoak dira euskaraz ere, eta horiek esplikatzeke ez dago jo beharrik aurreratze horiek erdaren eragin huts gisa ikustera.

Beste adibide bat jarriko dut. Hona zer mezu eman zidan behin nire ordenagailuko programa informatikoak:

– Ezin «F:\Comun\Informes\02febrero(informes)\Bbetiko Esteribar 08.doc» gorde. Karpetak «Irakurtzeko soilik» marka du.

Adibide horretan, ulergaitzasuna ez du ezein perpaus txertatuk sortzen, baizik eta, besterik gabe, izen luzeegi batek, zeinak «gorde» aditza urrunegi bidaltzen baitu. *Ezin fitxategia gorde* esaldiak ez du inolako problemarik sor-

tzen; baina «fitxategi» ordez inolako katramilatze sintaktikorik gabeko izen luzeago bat ipintzeak, bai.

b) Konplexutze sintaktikoaren ondoriozkoa. Hots, perpaus txertatuek eragiten dutena. Atal hau bereziki joria da, eta honelako lan batean ezin da bere luze-zabal-sakonetan jorratu. Nolanahi ere, horri buruzko ikuspegi orokor samar bat ematen saiatuko naiz.

Aurretik, alabaina, ezin adierazi gabe utzi Pello Esnalekiko nire adostasuna XX. mendeko euskal testuetan SOA egitura neurritz kanpo erabiltzeari buruz hark egiten duen kritikan. Eta gehiago esango nuke: kazetaritza sensazionalistaren antzera, zeinak goiburu baitu, jakina denez, «errealitateak ez diezazula titular on bat honda», euskal testugile eta itzultzaile askok, ustezko euskara «jatorrari» buruzko ikusmolde jakin baten eraginpean, gidalero izan dute, antza, «jatorrizko testuarekiko leialtasunak ez diezazula SOA eredia honda». Alegia, badirudi erabateko lehentasun gisa hartu dutela euskaraz SOA ordenari eustea, beste edozein irizpideren gainetik; eta, hori helburu, prest egon direla are jatorrizko testua aldatu emateko. Esnalen liburuan ez da horren adibiderik falta.

Nire iritziz, perpaus txertatu bat, den bezain laburra ere, egote hutsak, ordura arte sinplea zen perpausa konplexutzen du, halako moldez non edozein perpausetan aplikatzeko moduko irizpide objektibo bat eskaintzen baitigu; hots, hitz-ordenaren eredia aldatu beharra dagoela jakinarazten digun seinale bat. Adibidez:

- Mikelek egia esan du.
- Mikelek biharko bazkarira bere semearen futbol-partidaren ondoren etorriko dela esan du → Mikelek esan du biharko bazkarira bere semearen futbol-partidaren ondoren etorriko dela.

Jakina, ondoko adibidean, oso soila denez, ulergarritasuna ez da kalte-tzen:

- Mikelek egia dela esan du.

Baina hau ere posible da:

- Mikelek esan du egia dela.

Aditza aurreratzeke dagoen irizpiderik ziurrena, argiena eta, batez ere, objektiboena, perpau txertatuaren presentzia hutsarena iruditzen zait, perpau txertatuaren agerpenak haren eskuinean dagoen elementuaren atzerakarga sortzen duelako ia beti.

Perpau txertatuaren irizpide hori ez da berariaz euskararentzat eginiko inolako proposamen originala, baizik eta gure inguruko hizkuntza indartsu batzuetan guztiz aintzat hartzen dena, aditzaren atzerakarga saihesteko. Hona hemen adibide pare bat:

– Ingelesez, konpara ditzagun bi esaldi hauek:

The exam was difficult

It was difficult to find a doctor in that city

Bien arteko alde bakarra esaldiaren subjektua da: lehen adibidean, subjektua sintagma bat da (*the exam*), eta bigarrenean, perpau txertatu bat (*to find a doctor in that city*). Baina bigarren esaldian, subjektuaren luzeak aditza urrunegi ez dezan bultza, «it» hori erabiltzen da (*it as a preparatory subject* bezala ezagutua), egiazko subjektuaren ordezkari-edo gisa, horren eskuinean berehala aditza jarri ahal izateko. Hori egin ondoren, esaldiaren egiazko subjektua (*to find a doctor in that city*) nahi bezain luzea izan daiteke, eta horrek ez du ulermen-problemarik sortuko, aditza jadanik aurreratuta dagoelako.

– Alemanezko ondoko bi esaldi hauek osagarri zuzenari dagokionez konparatuko ditugu orain:

Ich habe die Wahrheit gesagt (=Egia esan dut)

Ich habe gesagt, dass du sehr klug bist. (=Esan dut oso azkarra zarela)

Lehenbiziko esaldian, osagarri zuzena sintagma bat da (*die Wahrheit*), eta aditzaren partizipioa horren ondoren doa, esaldiaren amaieran. Baina osagarri zuzena sintagma baten ordezkari perpau txertatu bat denean (*dass du sehr klug bist*), partizipioa osagarri zuzenaren aurretik jartzen da, atzerakarga saihesteko.

Era berean, euskaraz ere beharrezkoa gertatu ohi da aditza aurreratzea. Eta, nire iritziz, posizio-aldaketa horrek ez du nahitaez galdegai bihurtzen aditza aurreratuz gero haren ezker aldean suertatzen den elementua. Adibidez:

- Parlamentuak ezintasunen bat duten pertsonak eta euren senitartekoak ordezkatzeko dituzten erakundeek ezintasunarekin lotutako politika publikoak osatu, segitu eta ebaluatzen parte har dezaten bultzatzea erabaki du.

Argi dago esaldi hori ulergarri egin behar dela. Horretarako, eta lehen urrats bezala, «erabaki du» aditz nagusia aurreratu behar da. Perpausa horrela geldituko da:

- Parlamentuak erabaki du ezintasunen bat duten pertsonak eta euren senitartekoak ordezkatzeko dituzten erakundeek ezintasunarekin lotutako politika publikoak osatu, segitu eta ebaluatzen parte har dezaten bultzatzea.

Ez zait iruditzen euskaldun gehienek ulertuko dutenik esaldi horren helburua denik ohartaraztea erabaki-hartzailea Parlamentua dela (eta ez, adibidez, beste erakunde bat).

Horrela, ba, galdegaiaren legea indargabetu edo, gutxienez ere, asko ahulzen da, ulergarritasuna bermatzearen aditza aurreratu beharra dagoenean.

Garrantzitsua iruditzen zait azpimarratzea aipaturiko ulergarritasun-problema euskarazko hizkera arruntean bertan gertatzen direla; ez bakarrik hizkera espezializatueta. Horregatik, zeharo ados banago ere, adibidez, Jesus Maria Agirrek estilo jarraituaren eta esamolde prepositiboen alde adierazitakoekin², okerreko ideia iruditzen zait estilo eta esamolde horiek hizkera espezializatueta-rako soilik lantzea, edo gehienbat hizkera horiekin lotuta irudikatzea. Hizkera arruntean ere erruz agertzen zaizkigu, eta halakoen behar gorrian gaude.

Horren erakusgarri, ingelesezko bi adibide jarri nahi nituzke. Funtsean, biek egitura bera darabilte, eta aitortzen dut nahigabea sentitzen dudala euskaraz ezin aurkitzeaz ingelesak adibideetako ideia konplexu samarra adierazteko daukan aisetasun bera:

- *Life does not cease to be funny when people die any more than it ceases to be serious when people laugh* (George Bernard Shaw, *The Doctor's Dilemma*)

² Jesus Maria Agirre Berezibar, *Hizkera juridiko-administratiboan esamolde prepositibo berriak hedatu beharra*, 31 eskutik bloga, 2012-10-26, eta *Estilo jarraituaren alde*, 31 eskutik bloga, 2013-05-20

- *To be a king and wear a crown is a thing more glorious to them that see it than it is pleasant to them that bear it* (Elisabet I.a Ingalaterrakoa, *The Golden Speech*, 1601eko azaroaren 30ekoa)

4. Atzerakargak, mota ezberdinetakoak

Normalean, aditzaren atzerakargaz hitz egin ohi da, baina ez da aditza bakarrik *atzerakargatuta* agertzen dena.

Atzerakarga-kasu ezberdinen sailkapen edo deskribapen bat egiten saiatu naiz. Ez dut izan modu agortzailean jarduteko asmorik, ezta ahalik ere; horregatik, guztiz litekeena da sailkapen osatugabea izatea, edo beste modu batean egin beharrekoa izatea (ongi etorriak dira, beraz, ekarpen guztiak). Izenburu bakoitzaren azpian adibide bat edo gehiago jaso ditut. Hona hemen:

1. Aditzaren atzerakarga

- *Lege proiektuaren helburua* «gizarteratze-errenta orain prestazio bidezkoa izatea, behar eta eskari sozial berriei egokitua egotea eta, horretaz gainera, prestaziora heltzeko, prestazioa izapidetzeko eta zehapen-araubidea aplikatzeko garaian segurtasun handiagoa barneratzea» **da**.

2. Aditz-izenaren atzerakarga

- *Mahaiak erabaki hau hartu zuen, besteak beste: Nafarroako Foru Eraentza Berrezarri eta Hobetzeari buruzko testua onetsi zeneko hogeita hamargarren urteurrena ospatzeko Osoko Bilkura egiteko arauak onestea*.

3. Aditzaren eta subjektuaren atzerakarga

Hitz-ordena hau barra-barra erabiltzen da euskarazko hedabide batzuetan, eta asko harritu izan nau betidanik. Nire inpresioa da aditza ez aurre-

ratzeko seta baten ondorioa dela. Aditza aurreratu gabe esaldia nabarmen ulergaitza dela ikusirik, aditza eta subjektua bata bestetik hurbil egoteko aditza aurreratu beharrean, subjektua hurbiltzen diote aditzari, subjektua ere atzeratuz. Hitz-ordena zeharo antiinformatiboa iruditzen zait, eta, hain zuzen ere horrexegatik, horren aldeko aukera egin dutenak zer eta hedabide izatea, guztiz paradoxikoa. Adibideak:

- *Curriculumaren aurka egin zutenek atzera egin beharko luketela **esan du Camposek**.*
- *Jaurlaritza ez dela neurriak hartzeko gai **diote ekologistek**.*

4. Izenaren atzerakarga

- *Nafarroako administrazio publikoen montepioetako funtzionarioen eskubide pasiboen araubide iragankorrari buruzko martxoaren 5eko 10/2003 Foru Legearen aurreko sisteman jarraitzen duten funtzionarioen eskubide pasiboen araubiderako **arauak**.*
- *«Mintzamina eta entzumena oinarritzko hizkuntz trebetasunak direla, hizkuntza bakoitzak bere egitura eta erregela-sistema propioak dituela eta hizkuntza azturak sortuz ikasten dela funtsezko ustetzat dituen hizkuntz irakas-kuntzari buruzko **planteamendua**» (Euskalterm-ek «planteamendu audiolingual»i buruz ematen duen definizioa).*
- *Erlatibozko perpaus baten ondoriozko izen-atzerakarga: **Gobernuaren urte askotako kudeaketa txarrak eragin duen defizit publikoa bat-batean eta neurritz kanpoko mozketekin gainditu behar dela dioen **politika** oso kaltegarria da.***

5. Izenaren, aditzaren eta subjektuaren atzerakarga

- *AEBen eta Europaren ahulaldietan Txinak, Indiak edo Brasilek ekonomia-
ren lekukoa hartuko zutela zioen **teoria lurperatu dute NDFko txostenaren egileek**.*

6. Aditz nagusiaren atzerakarga, ezezkoetan

- Auzitegiaren arabera, irakasgaiaren edukiak **ez du** gurasoek beren seme-alaben heziketa moral eta erlijiosa aukeratzeko duten eskubidea **urratzen**.
- Zergatik **ez da** 49/2008 Foru Aginduak ezartzen duen diru-kopuru osoa **erabili**?

7. Egitura postpositiboan berezko atzerakarga

Adibide batzuk:

- Konparazioak:
*Zergadunaren urteko diru-sarrerak handiagoak baldin badira 25. artikuluko 1. idatz-zatiko kontzeptuei 37. artikuluko deskontuak aplikatuz lortzen den emaitza **baino...***
- Hitzaren tamaina zehazkia duten albisten kopuruaren **baitan** dago.
- Nekazaritza eta abeltzaintza industrial eta intentsiboa elikadura burujabetzan oinarritutako ereduaren ahalbidetzeari **begira** jartzea (adibide honetan, hala ere, besteren batean bezala, bi atzerakarga daude metatuta: *-i begirarena eta jartzea aditz-izenarena*).

8. Aditza+»-ELAKO» tankerako atzerakarga

- Ezezko botoa emango dugu, horrelako erabaki batek aurretiazko azteraldi luzea eta azterketaren emaitzari buruzko gogoeta sakona eskatzen dituela **pentsatzen dugulako**

9. Izen deklinatuaren eta aditz-izen deklinatuaren atzerakarga

- Aurrekontu-igoerak gertatu dira Hemoterapia Sarearen eta zelulen eta ehunen zentro eta zerbitzu guztien kudeaketaren eta funtzionamenduaren gaineko kontrolak eta auditoriak egiteko eskualde-**planarengatik**.

- Ez du balio orain arteko guztia gaizki eginda dagoela, zuek ez duzuela errurik izan eta etorkizunean dena aldatuko dela **esateak**.
- Premiazko neurriak hartu behar izan genituen, norainoko kalteak egin diren eta horiek konpontzeko (edo, gutxienez ere, samurtzeko, kalte batzuk konponezinak baitira) kalte-ordainak noren erantzukizuna diren **aztertzearekin** zerikusia dutenak, gehienbat.

5. Proposamenak

Jarraian proposatuko ditut atzerakargak sortzen dituen esaldi antikomunikatiboak zuzentzeko egokiak iruditzen zaizkidan irtenbideak.

5.1. Subjektua eta aditza esaldiaren hasieran jartzea

Horrela, 1. motako atzerakargan, esango genuke: «*Lege proiektuaren helburua da...*»

3. motakoan, honako hau esango genuke: «*Camposek esan du...*» Edo «*ekologistek diote...*»

Eta berdin, 8. motako atzerakargan: «*Ezezko botoa emango dugu, pentsatzen dugulako...*»

5.2. Izena esaldiaren hasieran jartzea

Izena aurreratzean, komenigarria edo beharrezkoa izan daiteke doikuntza txikiren bat egitea (azpimarraturik):

4. motako atzerakargan, honela gelditi liteke: «**Araua**k, (...) funtzionarioen eskubide pasiboen araubiderakoak».

«*Hizkuntza irakaskuntzari buruzko planteamendu bat, (...) funtsezko ustetzat dituena*».

5.3. Ezezko aditzen atzerakargari dagokionez, aditz laguntzailea eta nagusia elkarrengandik ez bereiztea:

«Auzitegiaren arabera, irakasgaiaren edukiak ez du urratzen...»

«Zergatik ez da erabili...?»

5.4. Erlatibo konplexueterako «halako(a)... non» egiturak zenbait kasutan duen baliagarritasuna aintzat hartzea

Jo dezagun honako erlatibo hau daukagula:

«Azken finean, hori guztia suspergarri bat izan da, **mankomunitateak toki entitate den aldetik bete behar dituen administrazio-prozedura arautuetatik kanpo zeuden egoerak eta egintza ekonomiko eta finantzarioak ager zitezten**»

Erlatibo hori ulergarriago egiteko modu bat honakoa izan liteke:

«Azken finean, hori guztia suspergarri bat izan da, **halako egoerak eta egintza ekonomiko eta finantzarioak ager zitezten, non** mankomunitateak toki entitate den aldetik bete behar dituen administrazio-prozedura arautuetatik kanpo baitzeuden».

5.5. «Zera» erabiltzea iragarle gisa: SOAO eredua

Euskaldun peto-petoek maiz esaten dituzte horrelakoak:

«Zerarako erabiltzen du, etxe guztiko leihoetako kristalak garbitzeko, komunak eta zorua desinfektatzeko, eta abar».

«Zerarekin jo zion, hor sarrerako atearen aldamenean gordeta daukagun makilarekin».

Horrelakoetan, «zera»k iragarle-funtzioa betetzen du, ondoren datorren zerbaiten lekua hartuz. Nolabait, errepikatu egiten du kasuko esaldiko objektu edo osagarria, eta argi dirudi horren arrazoa dela SOA egiturari nolabait eustea, baina aditza objektu eta osagarri guztien amaieraraino eraman

gabe. Iruditzen zait horrelako egiturek euskarazko testuetarako duten emankortasun guztia ez dela aprobetxatu. «Zera» horren erabilerari lagunarteko irizten omen zaio, baina pena da hori, oso baliagarria iruditzen baitzait euskarazko testuetarako.

5. motako atzerakarga honela arindu daiteke: «NDFko txostenaren egileek **zera** lurperatu dute, AEBen eta Europaren ahulaldietan Txinak, Indiak edo Brasilek ekonomiaren lekukoa hartuko zutela zioen teoria». Edo hobeto honela, izenaren atzerakarga ere konpontzeko: «NDFko txostenaren egileek **zera dioen teoria** lurperatu dute, AEBen eta Europaren ahulaldietan Txinak, Indiak edo Brasilek ekonomiaren lekukoa hartuko zutela».

Konparazioetako atzerakarga (7. motakoa) zuzentzeko ere, oso lagungarria da «zera»: «Zergadunaren urteko diru-sarrerak handiagoak baldin badira **zera** baino, 25. artikuluko 1. idatz-zatiko kontzeptuei 37. artikuluko deskontuak aplikatuz lortzen den emaitza...».

«Zera» bereziki erabilgarria iruditzen zait izen eta aditz-izen deklinatua-
ren atzerakarga gertatzen denerako (9. zenbakiko atzerakarga):

- «Aurrekontu-igoerak **zeragatik** gertatu dira, Hemoterapia Sarearen eta zehulen eta ehunen zentro eta zerbitzu guztien kudeaketaren eta funtzionamenduaren gaimeko kontrolak eta auditoriak egiteko eskualde-**planarengatik**.»
- «Ez du balio **zera esateak**, orain arteko guztia gairiki eginda dagoela, zuek ez duzuela errurik izan eta etorkizunean dena aldatuko dela.»
- «Premiazko neurriak hartu behar izan genituen, gehienbat **zerarekin** zerikusia dutenak, norainoko kalteak egin diren eta horiek konpontzeko (edo, gutxienez ere, samurtzeko, kalte batzuk konponezinak baitira) kalte-ordainak noren erantzukizuna diren **aztertzearekin**.»

Azpitarratu nahi nuke ez naizela planteatzen ari «zera»ren ondotik bi puntu jartzea, baizik eta «zera» hori perpaus barreneko elementu sintaktiko gisa erabiltzea. Alegia, kontua ez dela bi puntuko zeinuak etendako perpaus baten jarraian azalpen gisako bat ematea. Horrenbestez, «zera» hitza izango litzateke ondoren datorren objektu edo osagarriaren iragarle eta, aldi berean, errepikapen bat. Hain zuzen ere, lehen aipatu dugun ingelesezko *it as*

a preparatory subject horren antzera. Edo frantsesezko honako galdera-egituren ildokoa:

- *Le président a-t-il le droit de se représenter en 2012?*
- *La vérité est-elle relative?*

Badakit adibide horiek ez dituztela erakusten euskarazko «zera»ren erabilerarako proposatzen ditudan kasu zehatzak, baina hizpidera ekarri ditut ohargarria eta inspiratzailea iruditzen zaidalako guztietan agertzen den iragarle- edo ordezkari-funtzioa.

Honainokoak proposamenak. Gaia aski axaletik jorratu badut ere, itxaropena dut adierazitakoak gogoetarako –eta kritikagai gisa ere, noski– balio izango zuela.

Bibliografia

Lur Hiztegi Entziklopedikoa, Lur Argitaletxea, 1991

Diccionario Esencial Santillana de la Lengua Española, Santillana, S.A., (lehen argitalpena: 1991ko iraila; hamaikagarren berrinprimaldia, 1997ko iraila)

Hitz-ordena. Erabilera estrategikoa, Euskaltzaindia, 2011